

Г.Я. Адамовіч (Мінск, БДПУ)

**“... Канечны вынік мудрасці людской...”
у творах І.В. Гётэ (“Кароль Лесавік”, “Фаўст”)
і Якуба Коласа (“Сымон-музыка”)**

“Дык вось канечны вынік мудрасці людской / Што толькі той жыцця і волі варт, / Хто кожны дзень за іх ідзе на бой...” [1, с. 559],— гэта былі апошнія словы загаловага героя трагедыі Гётэ “Фаўст”. Фаўст глядзіць наперад: чалавек, паміраючы, здольны прадбачыць будучыню. Гэты матыў нараджаецца ў старажытныя, паганскія часы, ён жа вядомы і ў літаратуры Сярэднявечча (напр., у “Рамане пра Трыстана і Ізольду” ў празаічнай апрацоўцы Жазэфа Бедзье, XIX ст.).

“Канечны вынік” наперадзе. Але ён жа і ззаду: гэта “крышталь”, сістэма або сума пражытага, “скарб” перажытага. “І гэты скарб <...> / У сэрцы перажыты” [2, с. 291],— занатавана ў пачатку, у лірычным уступе ў творы Я. Коласа (пытанне “Ад ... да” паўстае пры параўнальным аналізе “Ад роднае зямлі...” Коласа да “Вы зноў са мною...” Гётэ [3]). Каб акрэсліць “...канечны вынік мудрасці людской...”, звернемся да тэкстаў розных аўтараў. Менавіта яны дапамогуць лепш зразумець сказанае Гётэ і Коласам, падвесці “вынікі” вандраванняў Фаўста і Сымона.

Аналізуючы “канечны вынік”, варта сумясціць лірычны ўступ і філасофскае падсумаванне фінальных сцэн, пачатак і канец, тое, што нараджаецца, і тое, што завяршаецца, што назапашана і што баіцца наперадзе, праступае ў правобразы твораў. Супаставім творы Я. Коласа і І. В. Гётэ: тыпалагічнае падабенства назіраем у ідэйна-кампазіцыйнай пабудове дыялогу герояў – дзеда Курылы і Сымона-музыкі (паэма Коласа “Сымон-музыка”) і бацькі з сынам (баллада Гётэ “Кароль Лесавік”). На захапленне хлопчыка надзвычайным, што дзеецца ў акаляючым яго прыродным асяроддзі, стары адказвае падзяліўшаму разважліва, цвяроза:

“Гэты дзед – пастух гуртовны,
Слаўны дзед, дзядок – душа,
Гаваркі, мастак на словы,
І любіў ён магіла...”

- Дзедка, чуеш? Во – спявае!
Ці ж не чуеш, дзедка? Вунь!
- Гэта здань твая такая:
Адхрысціся, хлопча, плюнь!..
- То ж спявае з кветкай кветка! –
Вочы вырачыць пастух <...>
- Хіба ж краскі не спяваюць?
- А які ўжо іх там спеў?
Краскі голасу не маюць:
Пройдзе ветрыку павеў <...>
- Вось дык хлопец! Скуль узяўся? <...>
Кінь ты гэтую думу –
Усё будзе ў сваім відзе,
Сам пазнаеш, што й чаму” [2, с. 300-302].

Жыццёвая мудрасць, занатаваная, скандэнсаваная Якубам Коласам у паэме “Сымон-музыка”, можа быць праілюстравана двума творамі І.В.Гётэ, паміж якімі пралягае роўна 50 год, – баладай “Кароль Лесавік” (1782 г., пер.Ю.Гаўрука) і апошнімі радкамі трагедыі “Фаўст” (1831 г., пер. В. Сёмухі).

“Хто едзе, хто мчыцца так позна ўначы,
Малое дзіця на кані везучы?
То бацька ратуе сына свайго:
І цешыць, і лашчыць, і туліць яго.

– Сыноч, што дрыжыш ты? Сыноч, перастань!
– Кароль Лесавік... тата, татачка, глянь!
Глядзі... у кароне, трасе барадой!..
– Сыночак, ды гэта ж туман над вадой <...>

– Ой, татачка, тата, ты чуеш ці не?
Кароль Лесавік заклікае мяне.
– Суцішся, дзіцятка! Не бойся, сыноч!
То ў лісці сухім шалясціць вецярок...” [4, с. 33].

У баладзе “Кароль Лесавік” таксама ў наяўнасці тры (дакладней, чатыры) “словы”: аўтара і двух (трох) герояў, у асобе якіх аўтар супастаўляе розныя пункты гледжання. З аднаго боку, вуснамі дзіцці прамаўляе незаплямленае, незаматэрыялізаванае, суб’ектыўнае, ідэальнае бачанне. З другога боку, вачыма бацькі глядзяць на свет і ўспрымаюць яго “дарослыя”, матэрыялісты, прагматыкі. У баладзе прысутнічае таксама трэці “голас” – Кароль Лесавік, у вуснах якога гучыць своеасаблівае “пакліканне”, спакушэнне, што будзе рэалізавана ў вобразе Мефістофеля ў трагедыі “Фаўст”. Балада, як вядома, з’явілася ў творчасці Гётэ з фальклорных вытокаў, калі малады пісьменнік разам з І.Г.Гердэрам збіраў часцінкі народнай мудрасці ў ваколіцах Страсбурга.

Не будзе перабольшваннем сказаць, што паэма “Сымон-музыка” пачынаецца з таго, што вялікі нямецкі асветнік Гётэ сфармуляваў у 1782 г., калі ён напісаў сваю баладу і калі яму было 33 гады. Якубу Коласу не было яшчэ і 30 год, як ён пачаў пісаць сваю паэму. І ў гэтым супастаўленні двух пазіцый – дзіцячага і дарослага, ідэальнага і матэрыяльнага, адухоўлена-узнёслага і прагматычна-цярозага, што знаходзім у дыялогу Сымона і дзеда Курылы, а таксама дзіця і яго бацькі, два класікі рухаюцца ў падобных адзін аднаму кірунках.

Далей у сваёй паэме (у дыялогах Сымона і другога героя – дзеда Данілы) Я.Колас сфармулюе думку, якую амаль падобнымі словамі выкажа Гётэ ўжо напрыканцы жыцця, калі яму будзе звыш 80 год. Сымон будзе ісці сваім шляхам, пра што яму кажа дзед Курыла (“Усё будзе ў сваім відзе, / Сам пазнаеш, што й чаму”). І недзе на гэтым шляху сустрэнецца герою яшчэ адзін дзед-мудрэц – Даніла, які паўтарае думку першага настаўніка хлопца, але пачынае з яе, каб працягнуць жыццёвую ісціну, “канечны вынік” далей:

“На ўсё ёсць свая часіна,
І ўсё прыйдзе ў сваім часе,
І заслона ўжо ўзнялася,
Дзе хавалася прычына...” [2, с. 430].

Два дзядкі – два мудрацы. Такія дзядкі сустракаліся на сцяжынках казачных персанажаў, каб напавіць іх у патрэбным кірунку, наставіць на выкананне свайго прызначэння, “паклікання”. У гэтым сэнсе Колас – пераемнік класічнай народнай традыцыі і не толькі беларускай. Такого дзядка сустракае, напрыклад, герой скандынаўскіх песень Сігурд, але ў “Старэйшай Эдзе” гэта не дзядок, а вышэйшы бог скандынаўскага пантэона Одзін, які прыняў аблічча старога. Абліччы старых прымае ў нашым выпадку сам аўтар, бо іх вуснамі прамаўляе беларускі мужык, які ўзняўся на вяршыні чалавечага духу.

Вобразы двух дзядкоў, Курылы і Данілы, пастуха-аўчара і лесніка-вартаўніка, пазначаюць вехі духоўнага і творчага сталення беларуса, чалавека, музыкі. Так яно і павінна быць: каб напачатку дзед Курыла, здзіўляючыся, успрымаў дзівацтвы Сымона як нешта незвычайнае, пазабудзёнае, нешэраговае, застаючыся на пазіцыях традыцыйнага, прагматычна-практычнага ўспрымання свету і чалавека ў ім. Гэта адпраўная кропка жыцця: каб здзейсніць Божую мару пра чалавека, створанага па Яго “вобразу і падабенству”, чалавек павінен дзейнічаць, жыць, імкнуцца да нечага. І – “Пакуль імкнецца, можа памыляцца!”, як скажа Гасподзь у трагедыі Гётэ [1, с. 23].

Таму каб спраўдзіць вышэйшую задуму пра чалавека, чалавек павінен *рэалізаваць сябе праз нешта* – першы вынік “мудрасці людской” (або Божай?). Так Фаўст здзяйсняе сябе ў *паўнаце* людскога існавання, так Маргарыта здзяйсняе сябе ў *любаві* да Фаўста, так Сымон-музыка здзяйсняе сябе ў *служэнні Мастацтву*. З усіх навук і мастацтваў музыка бліжэй за ўсіх да гармоніі і рытмаў Сусвету. Паэзія як *музыка слова* падпарадкавана тым жа самым законам і аднаўляе іх.

Герой “Боскай камедыі” Дантэ праходзіць праз пекла, чыснец і рай, каб наблізіцца да Бога, каб спазнаць асноўны закон: “**Любовь**, что движет солнце и светила” [5, с. 467]. Так любіць сваё мора, сваю рыбу, свае птушкі стары кубінскі рыбак Санц’яга (па творы Хемінгуэя “Стары і мора”): “Ён вельмі любіў лятучых рыб, бо тыя былі яго найбольшымі сябрамі ў акіяне... Ён любіў зялёных чарапах і ястрабіныя дзюбы за іх элігантнасць і спрыт... Марскія свінні – гэта добрыя істоты... Яны нашыя браты як лятучыя рыбы.... Потым ён стаў шкадаваць вялікую рыбу, што зачэпілася на кручок... “– Рыба, – сказаў ён, – я люблю цябе і вельмі шаную...” [6].

Так любіць сваю пушчу стары паляшук дзед Даніла. Душа – гэта слова сустракаецца ў аповедах дзеда Данілы і пра яго шмат разоў: “І душа па ёй тужыла”, бо гэта лес або душа чалавека, які любіць лес (так любіць мора стары Санц’яга з аповесці Хемінгуэя “Стары і мора”), у каго ўсе праявы жыцця лесу выклікаюць здзіўленне: “падзівіцца іх красой”, “вось дзе музыка – паслухаць”, “Але пушча больш маўчыць”, “святая вее ў ім”, “дрэва кожнае ў бары / Мае свой асобны голас...”, “лес гаворыць”, “хоць ён дзікі, / Але мудры і дзіўны, / Сэнс ён мае патайны” [2, с. 426-427]. У гэтым выяўляецца і спрадвечнае адухаўленне чалавекам сіл і з’яў прыроды. Але найбольш і найперш – нават не старажытнае, язычніцкае, але народнае, ментальнае, тое, што ўвогуле вызначае менталітэт беларуса, – уменне чалавека жыць у гармоніі з навакольным асяроддзем, прыстасоўвацца да суролага, дзікага, знайсці ў ім патаемную прыгажосць, мудрасць, душу. Там, у лесе, нячутна прамаўляе душа чалавека, там, у лесе, адбываецца ўзвышэнне чалавека, і ў лесе, праз лес чалавек набліжаецца да разуменне агульных законаў прыроды. Бо душа беларуса – гэта не толькі ўвасабленне Сымона-музыкі, але і дзеда Данілы. Дзеда – з

розумам малога: малым быў Сымон, калі здзіўляўся таму, чаму здзіўляецца цяпер дзед Даніла. Дзед Курыла і дзед Даніла – гэта розныя вымярэнні, полюсы нацыянальнай душы, характару беларуса.

Так насуперак прыгнёту, уладзе “пушчы” як цемры духоўнай, дзед Даніла яшчэ раз сцвярджае-замацоўвае гэты вечны закон – закон любові, любові да пушчы, да таго, у чым узрасла, дзе расквітнела яго душа. І ў гэтым сэнсе дзед Даніла набліжаецца да другой гераіні Гётэ – да Маргарыты, абыходзячы Фаўста з іншага боку і выйшаўшы наперад яго, непасрэдна да самога Гётэ, да ягонай дыялектычнай думкі (вынік – дыялектычнае зліццё) – да думкі аб зліцці душы Маргарыты, поўнай Любові, і душы Фаўста, якая, прагнучы Паўнаты людскога існавання, заўсёды імкнецца наперад.

Але, на жаль, “падрабнела і людзіна, / Падрабнеў цяпер і свет...” [2, с. 426].

Алгарытм творцы вызначаны М. Багдановічам: “Не твои ли песни поются теперь в час жатвы?.. Для чего же ты хочешь еще и красоту взять от них?.. под песни кладут в колыбель человека и под пение же опускают в могилу его... чем он утишит печаль кроме песни твоей?.. Так же и в день радости он призовет тебя.. Но когда пробудится душа человека,– только песня сможет утешить ее...– но пусть же в песнях будут мысли мудрые и поучающие, чтобы кроме красоты была в них и польза для людей... – ибо сама красота и есть то, от чего растет душа человека” [7, с. 58-59], і ён спраўджваецца ў жыццёвым лёсе Сымона-музыкі. Гэты алгарытм занатаваў у сваіх дасціпных прыкладах-развагах дзед Даніла. І канечны вынік (“Дык вось канечны вынік мудрасці людской...”) крыецца не ў словах Фаўста, бо апошнія словы Фаўста не ёсць “канечны мудрасці людской”. У апошніх словах трагедыі Гётэ, як і ў яго апошніх вершах ўвогуле, гучыць гімн вечнаму абнаўленню жыцця, а значыць, гімн жаночаму пачатку, таму, што апладняе, нараджае жыццё ўвогуле, рухае яго наперад. “...канечны вынік мудрасці людской...” схаваны ў самой наяўнасці кантраста, ўвогуле, або больш дакладна кажучы, дыялектыкі быцця і небыцця, вечнага і смяротнага, жаночага і мужчынскага, што візуалізавана ў вобразах душы Фаўста і душы Грэтхен, якія мусяць сустрэцца па-за межамі зямнога існавання.

Такая ж думка пра кантраснасць прысутнічае і ў словах дзеда Данілы, які ў нечым паўтарае мудрасць Мефістофеля: “Я частка цемрадзі – прычыннасці святла” [1, с. 54],– кажа Мефістофель. Бо сам Мефістофель, або Спакушальнік, выступае як процілегласць чалавеку, Дабру, Богу ўвогуле. Гэтаксама побач з чалавекам заўсёды аказваецца “свой”, “яго” Мефістофеля – тое, што пастаянна правакуе чалавека, прымушае яго не пагаджацца, але і нават пагаджаючыся, рухацца далей, наперад. Бо “пакуль імкнецца, можа памыляцца”, як “апраўдвае” чалавека ў самым пачатку яго спакушэнняў Мефістофелем Гасподзь.

“Я частка цемрадзі, прычыннасці святла” і – “У цемры знікання / Ёсць іскры світання”,– кажа дзед Даніла. Гэткая ж жыццёвая дыялектыка, гэткая “паэзія і праўда”, па назве адной з кніг Гётэ, у Гётэ і ў Якуба Коласа, калі выводзіць мудрасць іх герояў на ўзровень аўтарскай мудрасці. І яшчэ раз дзед Даніла пацвердзіць ісціну, выказаную ў словах Мефістофеля: “В ком больше силы, тот и прав” [8, с. 410]; “...Бо сілай можна запалохаць! / Неважна Я К! а важна Ш Т О! / Судзіць не будзе вас ніхто” [1, с. 360], – кажа герой Гётэ. “Слабы, цёмны живе ў смеці, / А дужэйшы правіць права...” [2, с. 429],– кажа дзед Даніла. І яшчэ не

прыйшоў час, каб пазбавіцца гэтага прыгнёту Ад аўтара-апавядальніка
выкладаюцца “разумнае волі законы” ў Гётэ:

Даўняе дальняе
Сніцца і мроіцца,
Недагасальнае
Явай становіцца.
Нас заахвочвае,
Творыць, живе.
Вечна-Жаночае
Вечна заве! [1, с. 576]

І гэткая ж мудрасць – у словах старога Данілы: “Усё ў стане пераходу....” [2, с. 429], і ў іншым выпадку:

І мрок і блісканне,
Спакой і дрыжанне
Зліліся ў суладныя тоны.
У цемры знікання
Ёсць іскры світання –
Разумнае волі законы [2, с. 466].

Прычым, тое вышэйшае, што ёсць па-над чалавекам, не столькі ўсведамляе, як адчувае, нават прадчувае – падобна Фаўсту – дзед Даніла. У вуснах дзед Данілы ўрэшце рэшт, прамінаючы ўсе спакушэнні на жыццёвым шляху, усе выпрабаванні, з якімі прыходзіцца змагацца чалавеку, вырастае-паўстае думка пра вечны рух (“І ўсё прыдзе сваім часам” [2, с. 430], і “будзе змена, будзе змена! Ідзе новае калена...”, які і ёсць “разумнае волі законы” [2, с. 429].

Дзед Даніла ўсе веды пра жыццё атрымлівае ад музыкі леса, ад пушчы, г.зн. ад Яго Самога, у душы леса ён чытае, як чытае ў разгорнутай кнізе, вычытвае тую праўду, тую ісціну, якую будзе спасцігаць Фаўст на пакручастых сцежках сваіх жыццёвых вандраванняў, спакушаючыся жыццём і Мефістофелем і змяняючыся побач з ім. Дзед Даніла расце разам з пушчай, сталее жывучы ў ёй, набіраецца ад яе жыццёвай мудрасці, розуму. Так і агульны рух жыцця ён прадбачыць, нібы Фаўст, толькі ў лясным пушчеры: “Хтось цярэбіць тут дарогу... / Будзе змена, будзе змена!”, бо ў гэтым – “Разумнае волі законы”...

Дык калі, у які час ён, селянін, сын беларускага сялянства, зразумеў, агораў тую ісціну, якая далася сыну імперскага саветніка, а потым і першаму міністру Веймарскага княства амаль з 10-цігадовым стажам (у пач. 1780-х гг.) і 50-гадовым напрыканцы жыцця (1831 г.) – жыцця даўжынёю ў 83 гады?! Колькі было яму, беларускаму паэту з закінутай у лясках-пушчах вёска? І колькі год яго гераю – дзеду Курылу? І колькі – дзеду Данілу...

Літаратура:

1. Гётэ, Ё.-В. Выбраныя творы / Уклад., прадм. Л.Баршчэўскага і П.Копанева, камент. Л.Баршчэўскага і В.Сёмухі. — Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 1999.— 640 с.
2. Колас, Я. Зб.тв.: У 7 т. Т.4: Новая зямля; Сымон-музыка / Я.Колас.—Мінск: Дзяржвыд. БССР, 1952. — 499 с.
3. Адамовіч, Г.Я. “Ад роднае зямлі...” да “Вы зноў са мною...”: вопыт тыпалагічнага супастаўлення вобразаў Якуба Коласа і Іагана Вольфганга Гётэ / Г.Я.Адамовіч //

Каласавіны: Творчая спадчына Якуба Коласа ў парадыгме грамадска-інтэлектуальнага асяроддзя пісьменніка: матэрыялы Міжнар. навуковай канф., прысвечанай 125-годдзю з дня нараджэння народнага паэта Беларусі Якуба Коласа 30 кастрычніка 2007 г., Мінск.—Мінск: Лазурак, 2008.— С. 156—165.

4. Гётэ, Ё.В. Кароль Лесавік / Ё.В.Гётэ // Гётэ Ё.В. Выбраныя творы; уклад. Л. Баршчэўскага і П. Копанева.— Мінск: Беларускі кнігазбор, 1999.— С. 33–34.
5. Данте, А. Божественная комедия / А.Данте.— Минск: Маст. літ., 1987.— 574 с.
6. Хемінгуэй, Э. Стары чалавек і мора / Э.Хемінгуэй // Олдрыдж Дж. Паляўнічы; Хемінгуэй Э. Стары чалавек і мора; Сент-Экзюперы А. Маленькі прынц.— Мінск: Юнацтва, 1996.— С.195–262.
7. Багдановіч, М. Поўны збор твораў: У 3 т. / М.Багдановіч / Акад. навук Беларусі. Ін-т літ. імя Я. Купалы; Рэдкал. В. В. Зуёнак [і інш.].Т. 2.— Мінск: Навука і тэхніка, 1993. — 599 с.
8. Гете, И.В. Собр.соч.: В 10 т. Т. 2: Фауст: Трагедия.— М.: Худож.лит., 1976. — 510 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ